

Вовк М.П. Національно-культурний компонент змісту сучасної педагогічної освіти: тенденції і виклики. Культура, наука, освіта: смисложиттєві цінності в сучасних умовах : монографія / за загальною редакцією В. Г. Кременя, С. О. Довгого, М. С. Гальченка. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2026. – 370 с. С. 298-314.

5.2. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ

Мирослава Вовк (Київ, Україна)

5.2. NATIONAL AND CULTURAL COMPONENT OF THE CONTENT OF MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION: TRENDS AND CHALLENGES

Myroslava Vovk (Kyiv, Ukraine) ORCID ID 0000-0002-9109-9194

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ

У статті актуалізовано проблему оновлення національно-культурного компонента змісту сучасної педагогічної освіти в умовах війни та повоєнного відновлення України. Визначено основні тенденції його розвитку: нормативно-правове врегулювання, розширення спектра національно-культурних дисциплін, міждисциплінарність, актуалізацію персонологічного підходу, урахування воєнного досвіду та посилення практикоорієнтованості змісту професійної підготовки майбутніх учителів. На основі аналізу освітніх програм та результатів опитування викладачів окреслено основні виклики й обґрунтовано рекомендації щодо актуалізації національно-культурного складника педагогічної освіти. Акцентовано його роль у формуванні національної ідентичності, громадянської стійкості, культурної компетентності та професійної ідентичності майбутнього педагога.

The article addresses the issue of updating the national and cultural component of contemporary teacher education in the context of the war and Ukraine's post-war recovery. The main development trends are identified, including regulatory support, expansion of national and cultural disciplines, interdisciplinarity, increased attention to the personological approach, consideration of wartime experience, and strengthening the practice-oriented dimension of teacher education. Based on an analysis of educational programmes and a survey of university teachers, the key challenges are outlined and recommendations for updating the national and cultural component of teacher education are substantiated. Particular attention is paid to its role in fostering national identity, civic resilience, cultural competence, and the professional identity of future teachers.

Актуальність проблеми дослідження. У сучасному розвитку українського суспільства особливої ваги набувають виклики утвердження національної ідентичності в освітній сфері. Це зумовлено потребою системної ретрансляції національно-культурного досвіду серед різних категорій громадян – дітей, молоді та дорослих, у яких мають формуватися українськомовна, громадянська, загальнокультурна та інші ключові компетентності. Формування цих якостей сприяє зміцненню національної стійкості, громадянської активності, мовної й культурної ідентичності, утвердженню почуття гідності насамперед учнівської та студентської молоді як активного суб'єкта розвитку Української держави в умовах протидії військовій та ідеологічній агресії росії. На переконання Президента Національної академії педагогічних наук України Василя Кременя, «збереження України – це щастя для наших дітей і онуків для майбутніх поколінь українців» [18].

У контексті означених викликів особливої соціокультурної значущості набуває діяльність учителя, який виступає ретранслятором традицій національної культури, носієм професійних знань і цінностей мови, літератури, фольклору, історії. У своїй освітній практиці він передає ці надбання молодому поколінню та власним життєвим і професійним прикладом формує учня як українськомовну особистість із чіткою громадянською позицією, високим рівнем національної ідентичності та української самосвідомості.

Відповідно в умовах поєднання національних традицій і сучасних освітніх інновацій актуалізується проблема *оновлення національно-культурного компонента змісту професійної підготовки майбутніх учителів* у закладах вищої педагогічної освіти. Означений процес зумовлений трансформаційними змінами в українській системі освіти, які пов'язані як з євроінтеграційним вектором розвитку вищої освіти, так і з державною потребою забезпечення закладів освіти професійно компетентними, національно свідомими педагогами, здатними ретранслювати культурний, мовний та історичний спадок у сучасній освітній практиці. Саме такі вчителі формують національно свідому, культурно обізнану та громадянсько активну молодь, спроможну брати участь у відбудові

й розвитку України на державному, регіональному та локальному рівнях у повоєнний період.

Сучасний науковий дискурс проблеми. Проблематика національно-культурного змісту педагогічної освіти знайшла відображення у працях українських учених, зокрема І. Беґа, Л. Березівської, Я. Галети, О. Комаровської, Г. Філіпчука та ін. Теоретико-методологічні засади культурологічного й аксіологічного підходів до структурування змісту підготовки вчителя обґрунтовано у працях В. Кременя, К. Журби С. Сисоєвої, Л. Хоружої та ін., де акцентовано увагу на соціокультурній ролі педагога як носія і транслятора культурних цінностей. У сучасному освітньому дискурсі важливого значення набувають теоретичні положення щодо формування вчителя як елітарної мовної особистості, здатної до глибокого усвідомлення цінності української мови та культури, інтеграції мовних і літературних знань із традиціями національного виховання, а також здійснення ефективного педагогічного впливу на формування мовної культури учнів (О. Семенов [20]). Водночас сучасна школа потребує конкурентоспроможного педагога, здатного здійснювати цілісний вплив на світогляд особистості, її духовний, інтелектуальний, емоційний та естетичний розвиток, сприяти формуванню соціально зрілої особистості з чіткою аксіологічною позицією (М. Вовк [3]).

У межах нашого дослідження ставимо за **мету** – окреслити тенденції актуалізації національного-культурного компоненту змісту професійної підготовки майбутніх учителів; схарактеризувати виклики та сформулювати рекомендації у процесі структурування національно-культурного складника змісту педагогічної освіти з урахуванням реалій війни і повоєнних викликів.

Задля реалізації мети було використано спектр **методів**: *опитування викладачів, аналіз освітніх програм у галузі А Освіта на першому (бакалаврському) освітньому рівні вищої освіти у ЗВО* – для з'ясування особливостей структурування змісту національного-культурного компоненту змісту підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти; *систематизації* – окреслення тенденцій актуалізації національного-культурного

компоненту змісту професійної підготовки майбутніх учителів; *метод наукової екстраполяції* – для визначення викликів та обґрунтування рекомендацій у структуруванні національно-культурного складника змісту педагогічної освіти з урахуванням реалій війни і повоєнних викликів.

Виклад основних результатів.

Результати опитування викладачів закладів вищої педагогічної освіти. У процесі проведення онлайн опитування викладачів закладів вищої освіти з метою діагностики рівня готовності викладачів закладів вищої педагогічної освіти до оновлення національно-культурного компоненту змісту професійної підготовки майбутніх учителів за темою наукового дослідження «Національно-культурний компонент змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти» (РК 0126U000850, 2026 – 2025 рр.) науковцями відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України було долучено 215 викладачів. Аналіз результатів опитування дозволив сформулювати узагальнені висновки.

1. *Представництво респондентів і досвід викладання.* У дослідженні взяли участь викладачі переважно класичних (52,4%) та педагогічних університетів (33,3%), які здійснюють підготовку майбутніх учителів на різних рівнях вищої освіти, передусім на бакалаврському (66,7%). Більшість опитаних мають значний досвід викладання дисциплін національно-культурного спрямування (понад 10 років – 81%), що свідчить про високий рівень фахової компетентності респондентів та репрезентативність отриманих результатів.

2. *Широка представленість дисциплін національно-культурного спрямування.* В освітніх освітніх програм представлено значний спектр дисциплін, пов'язаних із національно-культурною проблематикою (історія української літератури, усна народна творчість, культура української мови, народознавство, українознавство, літературне краєзнавство тощо), що реалізуються як обов'язкові і вибіркові освітні компоненти в освітніх програм, що забезпечує системне формування національно-культурних знань майбутніх

учителів, розвиток громадянської компетентності, національної ідентичності тощо.

3. Визнання вагомого значення національно-культурних дисциплін у підготовці вчителя. Більшість викладачів визначає дисципліни національно-культурного спрямування як фундамент професійної ідентичності сучасного педагога, що сприяє формуванню національної самосвідомості, громадянських і патріотичних цінностей, культурної компетентності та духовного розвитку особистості. Викладачі наголошують, що саме національно-культурний компонент забезпечує тяглість традицій, збереження культурної спадщини та виховання відповідального громадянина України.

4. Усвідомлення викладачами суттєвого впливу на професійну ідентичність майбутніх учителів. Респонденти високо оцінили вплив дисциплін національно-культурного спрямування на формування професійної ідентичності педагога: 74% визначили його як максимальний (5 балів), а 26% – як високий (4 бали). Це підтверджує ключову роль таких дисциплін у становленні майбутнього вчителя як носія культурних і національних цінностей.

5. Інтеграція національно-культурного компоненту змісту підготовки в контент фахових, практико орієнтованих дисциплін. Національно-культурний компонент інтегрується у зміст інших дисциплін освітніх програм: системно – у 42,9% випадків, частково – у 52,4%. Це свідчить про поступове утвердження міждисциплінарного підходу до формування національно-культурної компетентності майбутніх учителів.

6. Спрямованість викладачів на системне оновлення змісту дисциплін національно-культурного спрямування. Викладачі наголошують на необхідності регулярного оновлення силабусів і робочих програм, зокрема з урахуванням сучасних суспільних трансформацій та викликів війни росії проти України. При цьому респонденти зазначають, що частіше потребує оновлення саме змістове наповнення навчально-методичних дисциплін, враховуючи .

7. Перспективні напрями оновлення змісту. Серед запропонованих напрямів удосконалення – запровадження нових варіативних дисциплін (зокрема

з проблем національної культури, символіки, культурних проєктів, мистецтва воєнного часу, сучасної української літератури), а також включення до змісту дисциплін нових тематичних модулів: українська мова як чинник націєтворення; національна культура та ідентичність; мова і культура воєнної доби; персоналогія української культури; національно-культурні проєкти та лідерські практики тощо.

8. Формування ключових професійних компетентностей. Вивчення дисциплін національно-культурного спрямування сприяє формуванню широкого спектру компетентностей майбутніх педагогів: соціальної, комунікативної, культурологічної, предметно-методичної, компетентностей національно-патріотичного та естетичного виховання та ін.

9. Урізноманітнення методів і форм викладання дисциплін національно-патріотичного спрямування У практиці викладання викладачі активно використовують інтерактивні та інноваційні методи: кейс-метод, проєктна діяльність, аналіз медіатекстів, дискусії, дослідницькі завдання, культурно-освітні проєкти, зустрічі з діячами культури, екскурсії, що сприяє перетворенню знань на особистісний досвід і формуванню національної ідентичності студентів.

10. Необхідність посилення практикоорієнтованості змісту дисциплін національно-культурного спрямування. Серед ключових рекомендацій викладачів – посилення практичного спрямування навчання, актуалізація змісту через сучасний соціокультурний контекст, розвиток проєктної діяльності студентів, залучення вчителів-практиків до укладання навчальних матеріалів, розширення варіативної складової освітніх програм шляхом розроблення силабусів / робочих програм міждисциплінарних дисциплін.

Відповідно результати опитування засвідчують, що національно-культурний компонент є одним із ключових складників змісту підготовки сучасного вчителя, оновлення якого пов'язано із міждисциплінарною інтеграцією, актуалізацією змісту з урахуванням суспільних викликів, посиленням практикоорієнтованості навчання та впровадженням нових освітніх компонентів і тематичних модулів, спрямованих на формування національної і

професійної ідентичності майбутніх педагогів, їхньої громадянської компонентності.

Визначення тенденцій актуалізації національного-культурного компоненту змісту професійної підготовки майбутніх учителів.

Тенденція законодавчо-нормативного врегулювання національно-культурного компоненту змісту підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти. Нормативно-правовим підґрунтям розв’язання означеної проблеми є низка стратегічних документів державного рівня, зокрема: Конституція України; Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022); Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021); Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024); Концепція розвитку педагогічної освіти (2018); Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»; Державний стандарт базової середньої освіти (2020); Державний стандарт профільної середньої освіти (2024). Важливим методологічним орієнтиром модернізації педагогічної освіти виступають також міжнародні документи, зокрема Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо ключових компетентностей для навчання протягом життя, Педагогічна Конституція Європи, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), а також Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей.

Перспективність досліджуваної проблеми посилюється необхідністю реалізації Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, який визначає пріоритети розвитку освіти і науки, інтеграцію до європейського освітнього простору, а також створення освітньої системи, орієнтованої на розвиток потенціалу особистості впродовж життя та її здатність адаптуватися до соціокультурних змін. У цьому контексті на систему вищої

педагогічної освіти покладається важлива суспільна місія – підготовка вчителя нового покоління, здатного забезпечувати збереження й розвиток ідентифікаційної належності молоді до свого народу і держави, формувати відданість національним цінностям, утверджувати гуманістичні ідеали та принципи демократичного суспільства.

Вивчення законодавчо-нормативних документів, положень професійних стандартів вчителя, викладача, стандартів вищої освіти, освітніх програм у галузі А Освіта уможливило констатувати, що в освітньому просторі вживаються поняття, що відображають тенденцію утвердження компетентнісної парадигми у підготовці сучасного вчителя. Опанування національно-культурної складової у змісті підготовки вчителя передбачає формування таких компетентностей, як: національно-культурної, громадянської, українськомовної тощо. Важливим документом, що визначає стратегічну мету педагогічної діяльності сучасного вчителя, є Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), у якому сформульована власне соціокультурна місія вчителя, який повинен володіти професійними компетентностями, якими, що дозволило б забезпечити: формування в здобувачів освіти громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України; формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України [19].

Тенденція розширення спектру дисциплін національно-культурного спрямування у підготовці майбутніх учителів

Вивчення законодавчо-нормативних засад розвитку педагогічної освіти в Україні, аналіз освітньої документації (освітніх програм, силабусів / робочих програм дисциплін національно-культурного спрямування) 5 закладів вищої педагогічної освіти (Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Карпатського національного університету імені Василя Стефаника) уможливили окреслення тенденцій актуалізації національного-культурного компоненту змісту професійної підготовки майбутніх учителів.

Студіювання освітніх програм підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти України [6-17] засвідчив, що національно-культурна складова є важливим структурним компонентом змісту професійної підготовки педагогічних кадрів, реалізується через систему обов'язкових і вибіркового дисциплін історичного, мовно-літературного, культурологічного та краєзнавчого спрямування, які формують у здобувачів освіти національну ідентичність, історичну пам'ять, культурну компетентність і громадянську відповідальність. Аналіз показав, що в усіх розглянутих університетах національно-культурний компонент інтегрований у підготовку майбутніх учителів різних спеціальностей. Так, найбільший обсяг відповідних дисциплін спостерігається у філологічних освітніх програмах, де значна частина фахових курсів безпосередньо пов'язана з вивченням української мови, історії української літератури, фольклору, діалектології та культури мови. У програмах підготовки майбутніх учителів історії національно-культурний компонент реалізується передусім через систему історичних дисциплін, що охоплюють різні періоди розвитку українського суспільства, а також через курси з етнології, археології, історіографії та історичного краєзнавства. Важливу роль відіграють і навчальні практики, зокрема археологічна та етнографічна, які сприяють поглибленню знань студентів про культурну спадщину та історичні традиції українського

народу. У програмах підготовки майбутніх учителів географії національно-культурна складова представлена передусім дисциплінами гуманітарного та краєзнавчого спрямування, серед яких важливе місце займають курси з історії України, української культури, географії України, регіональних студій та географічного краєзнавства. У підготовці майбутніх учителів математичного, природничого фаху, у процесі опанування національно-культурного складника змісту підготовки передбачено вивчення таких дисциплін, як культурологія, релігієзнавство, історія України; спектр варіативних дисциплін національно-культурного спрямування недостатньо диференційований.

Узагальнюючи аналіз освітніх програм підготовки майбутніх учителів на першому (бакалаврському) освітньому рівні [6-17], констатуємо:

- обов'язкові дисципліни національно-культурного спрямування становлять в середньому 20-45 кредитів, серед яких: Історія України – (4-25 кредитів), «Етнографія України» (3-5 кредитів), Українська мова (3-4 кредити), «Історія та культура України» (4-6 кредитів), «Українська література» (5-18 кредитів), «Фольклор» (Усна народна творчість») (4-6 кредитів), «Культурологія» (3-6 кредитів), «Сучасна українська літературна мова» (5-10 кредитів), «Історія регіону» (4-6 кредитів), «Культура мовлення» (4-6 кредитів), «Археологія» (3-4 кредити), «Географія України» (5-7 кредитів), «Географія краю» (4-6 кредитів), етнографічна практика (3-4 кредити), діалектологічна практика (3-4 кредити), археологічна практика (3-4 кредити) тощо;

- вибіркові дисципліни національно-культурного спрямування становлять в середньому 10-15 кредитів, їх вибір залежить від фаху майбутнього вчителя і індивідуальної освітньої траєкторії. Серед них у освітніх програмах наявні часто дисципліни: «Культурологія» (3-4 кредити), «Етика та естетика» (3-4 кредити), «Релігієзнавство» (3-4 кредити), «Краєзнавство» (3-4 кредити), «Соціологія» (3-4 кредити), «Новітня історія України» (3-4 кредити), «Історія незалежної України» (3-4 кредити), «Історія Слобідської України» (3-4 кредити), «Гендерна історія» (3-4 кредити), «Ремесла та промисли України» (3-4 кредити), «Літературне краєзнавство» (3-4 кредити), «Фольклористика регіону» (3-4

кредити), «Соціолінгвістика» (3-4 кредити), «Історичне краєзнавство» (3-4 кредити), «Етнічна історія України» (3-4 кредити), «Історична грамати́ка» (3-4 кредити), «Стилістика української мови» (3-4 кредити) тощо.

Вважаємо, що нині увиразнилася **тенденція міждисциплінарності структурування національно-культурного компоненту змісту підготовки сучасного вчителя**, що зумовлена необхідністю комплексного осмислення феномену культури, національної ідентичності та соціокультурних процесів у сучасному українському суспільстві. У контексті трансформаційних змін педагогічної освіти в Україні, посилення ролі національної культури як чинника консолідації суспільства, а також актуалізації завдань громадянського й патріотичного виховання, підготовка педагога потребує інтеграції знань із різних галузей гуманітарного знання. Міждисциплінарний підхід до структурування національно-культурного компоненту передбачає синтез педагогічних, психологічних, культурологічних, історичних, філологічних, етнологічних та соціологічних знань, що уможливорює формування цілісного уявлення про національно-культурні процеси та їх педагогічну інтерпретацію. Така інтеграція сприяє глибшому усвідомленню майбутніми вчителями феномену української культури, її історичних витоків, мовно-культурних традицій, системи цінностей і символів, що становлять основу національної ідентичності.

Студіювання змісту силабусів / робочих програм обов'язкових і варіативних дисциплін національно-культурного спрямування дозволило констатувати, що викладачі надають перевагу міждисциплінарному структуруванню змістового контенту. Виявом цієї тенденції є інтеграція національно-культурного змісту в різні компоненти професійної підготовки педагога. Зокрема, у змісті психолого-педагогічних дисциплін найчастіше акцентовано увагу на виховному потенціалі національної культури, формуванні громадянських і патріотичних цінностей, розвитку культурної ідентичності особистості. У змісті мовно-літературних і культурологічних дисциплін розкриваються особливості мовно-культурних кодів, фольклорних традицій, культурної спадщини українського народу. Методичні дисципліни орієнтують

майбутніх учителів на використання національно-культурного матеріалу в освітньому процесі, розроблення інтегрованих уроків, проєктів, культурно-освітніх практик. Суттєвим аспектом міждисциплінарності є також поєднання академічних знань із сучасними соціокультурними практиками, що передбачає осмислення ролі медіакультури, цифрових ресурсів, міжкультурної комунікації, діяльності культурно-освітніх інституцій у формуванні національно-культурної компетентності майбутнього педагога. У результаті реалізації міждисциплінарного підходу відбувається формування комплексних професійних компетентностей учителя, зокрема культурної, громадянської, мовно-комунікативної, медіакультурної, що забезпечують здатність педагога інтегрувати національно-культурний зміст у навчально-виховний процес, сприяти розвитку національної свідомості, культурної ідентичності та громадянської відповідальності учнів.

Тенденція міждисциплінарності структурування національно-культурного компоненту змісту підготовки сучасного вчителя виявляється у поєднанні знань, підходів і методів різних галузей науки для комплексного формування національно-культурної, громадянської компетентності майбутнього педагога. Її прояви можна окреслити такими аспектами:

- *інтеграція гуманітарних дисциплін.* Національно-культурний компонент формується на основі інтеграції знань з педагогіки, психології, історії України, культурології, етнології, фольклористики, мовознавства, соціології. Це забезпечує цілісне розуміння культурної спадщини, національної ідентичності та соціокультурних процесів;

- *поєднання теоретичних і практико-орієнтованих знань.* Міждисциплінарність проявляється у зв'язку теоретичних знань про культуру, мову, історію з педагогічними технологіями їх трансляції у шкільному середовищі (проєктна діяльність, культурно-освітні практики, інтегровані уроки);

- *використання культурологічного, українознавчого та компетентнісного підходів.* Структурування змісту підготовки відбувається через синтез різних

наукових підходів, що дозволяє формувати у майбутнього вчителя здатність інтерпретувати національно-культурні явища та інтегрувати їх у навчально-виховний процес;

- інтеграція національно-культурного змісту у різні освітні компоненти підготовки. Цей компонент не обмежується окремими дисциплінами (наприклад, народознавством чи історією культури), а пронизує зміст психолого-педагогічних, методичних, мовно-літературних та соціогуманітарних дисциплін;

- поєднання академічних знань із сучасними соціокультурними практиками. Міждисциплінарність передбачає врахування сучасних культурних процесів, медіакультури, громадянської освіти, міжкультурної комунікації, що розширює традиційне розуміння національної культури.

- формування комплексних компетентностей учителя. Завдяки міждисциплінарному підходу формується система компетентностей: культурної, громадянської, мовної, комунікативної, медіаосвітньої, що дозволяє педагогу ефективно реалізовувати національно-культурний зміст освіти.

Відповідно міждисциплінарність структурування національно-культурного компоненту змісту підготовки сучасного вчителя постає як важлива тенденція розвитку педагогічної освіти, що забезпечує цілісність професійної підготовки, інтеграцію наукових знань і освітніх практик та сприяє підготовці педагога, здатного ефективно реалізовувати культуротворчу місію освіти.

Тенденція актуалізації проблем персонології у змісті дисциплін національно-культурного спрямування у підготовці майбутніх учителів виявляється у посиленні уваги до особистості як центральної цінності педагогічної освіти, її духовно-культурного розвитку, індивідуальних характеристик та ролі особистісного чинника у професійній діяльності педагога. Персонологія освіти є вагомим націєтворчим чинником поступу освіти та культури, що визначає вектор культурно-освітнього, ідеологічного розвитку України загалом та її регіонів у певний історичний період. З цього приводу Г. Філіпчук зауважує, що «сучасна вітчизняна освіта, виховна система зможе позитивно впливати на особистість, суспільство, коли мінімізована увага до

історичної правди, національних надбань, культурних досягнень власного народу, традицій, коли принцип народності залишений на задвірках педагогіки. Російська агресія проти України лише актуалізувала значущість такого вектору науково-освітньої діяльності. Тому логічним у педагогічній теорії і практиці мають ставати саме такі напрями та стратегічні завдання культурно-освітньої політики, які впродовж останніх десятиліть Незалежності вироблялися громадськістю і державою як програма дій» [25, с. 2]. Відповідно актуалізація спадщини знаних особистостей, які формували національну культуру й освіти у ретроспективі на різних складних етапах становлення української державності.

У контексті актуалізації проблем персонології означена тенденція проявляється у структуруванні змісту національно-культурного складника підготовки сучасного вчителя:

- посилення уваги до особистості вчителя як носія національно-культурних цінностей. У підготовці майбутніх педагогів дедалі більше акцентується роль учителя як особистості, здатної репрезентувати національні культурні смисли, духовні орієнтири, громадянські та моральні цінності. У межах навчальних курсів аналізуються постаті видатних діячів культури, педагогів, мислителів, а також розглядається вплив особистісних якостей учителя на формування світогляду учнів.

- вивчення життєтворчого досвіду видатних особистостей. Одним із проявів персонологічної тенденції є звернення до біографій, педагогічної спадщини та світоглядних позицій видатних діячів освіти, науки і культури. Через аналіз їхніх життєвих стратегій майбутні вчителі осмислюють моделі професійної та громадянської самореалізації.

- розвиток рефлексії та професійної самоідентифікації майбутнього вчителя. У змісті дисциплін зростає увага до рефлексивних практик: аналізу власних цінностей, світоглядних установок, педагогічних ідеалів, культурної ідентичності. Це сприяє формуванню професійної самосвідомості та готовності до особистісно-професійної самореалізації.

-формування ціннісного ставлення до досвіду утвердження націєтворчих освітніх, культурних, мистецьких практик діячів у регіонах України, що має становити краєзнавчий дискурс української культури, мистецтва.

Тенденція урахування викликів війни рф проти України у підготовці майбутніх учителів виявляється у трансформації змісту, форм і методів педагогічної освіти, її національно-культурного змістового складника з урахуванням реалій воєнного часу та необхідності підготовки педагога до роботи в умовах соціальної нестабільності, безпекових ризиків і спрямованості на підготовку національно свідомої учнівської молоді. Окреслена тенденція увиразнюється саме у контексті змісту дисциплін національно-культурного складника підготовки сучасного вчителя, що виявляється у таких аспектах:

- актуалізація сучасного історико-культурного дискурсу. Зміст навчальних дисциплін доцільно доповнювати матеріалами, що висвітлюють сучасні події російсько-української війни як важливий етап новітньої історії України. Це передбачає: осмислення феномену національного спротиву українського суспільства; аналіз трансформації культурних практик, символів, мовних ідентифікаторів у воєнний період; вивчення культурних наративів, що формують сучасну українську ідентичність;

- інтеграція тем національної пам'яті та культури спротиву. Оновлення змісту передбачає введення тем, пов'язаних із формуванням історичної пам'яті та культурної спадщини періоду війни, зокрема: дослідження феномену культурного спротиву; осмислення ролі митців, письменників, волонтерів і військових у збереженні української культури; аналіз новітніх меморіальних практик, символів і громадянських ініціатив.

- розширення українознавчого та культурологічного змісту дисциплін. До навчальних курсів (українознавство, культурологія, історія культури, фольклористика, педагогіка тощо) доцільно інтегрувати: сучасні приклади розвитку української культури в умовах війни; матеріали про культурну дипломатію України; досвід збереження культурної спадщини та культурних практик під час війни;

- *використання сучасних освітніх та дослідницьких практик.* Зміст національно-культурного компоненту може оновлюватися через впровадження: студентських дослідницьких проєктів, присвячених локальній культурній спадщині та досвіду громад у період війни; проєктів з документування усної історії, свідчень очевидців, культурних трансформацій; міждисциплінарних проєктів, що поєднують історію, культуру, педагогіку, медіаосвіту;

- *посилення мовно-культурної складової підготовки.* В умовах війни особливого значення набуває формування мовної стійкості та українськомовного освітнього простору, що передбачає: активне використання українськомовних культурних джерел; аналіз мовних практик і дискурсів, що формують національну ідентичність; формування у майбутніх учителів готовності до популяризації української мови і культури;

- *формування ціннісно-громадянської позиції майбутнього вчителя.* Оновлений зміст має сприяти розвитку: національної самосвідомості; громадянської відповідальності; готовності педагога бути носієм і транслятором національно-культурних цінностей у суспільстві;

- *переорієнтація змісту освіти на утвердження національної ідентичності та громадянської стійкості.* Війна актуалізувала необхідність посилення національно-патріотичного, громадянського та культурного виховання. У підготовці майбутніх учителів зростає увага до формування історичної пам'яті, української ідентичності, цінностей свободи, демократії та відповідальності за державу.

Виклики у контексті актуалізації національно-культурного компоненту змісту підготовки сучасних учителів.

Оновлення змісту національно-культурного компоненту підготовки майбутніх учителів в умовах війни та повоєнного відновлення України супроводжується низкою складних освітніх, соціокультурних і світоглядних викликів. Серед основних можна визначити такі.

1. *Переосмислення національної ідентичності та ціннісних орієнтирів.* Повномасштабна війна актуалізувала потребу посилення у змісті педагогічної

освіти тем, пов'язаних із формуванням української національної ідентичності, історичної пам'яті, громадянської відповідальності та патріотизму. Це потребує оновлення змісту навчальних дисциплін через включення сучасних національно-культурних наративів, осмислення досвіду спротиву, солідарності та культурної стійкості українського суспільства.

2. *Урахування воєнного досвіду суспільства у змісті професійної підготовки.* Сучасний учитель має бути підготовленим до роботи з учнями, які пережили травматичний досвід війни, втрати, переміщення. Тому національно-культурний компонент потребує інтеграції тем, пов'язаних із культурою пам'яті, героїкою сучасної боротьби, етикою вшанування полеглих, а також із формуванням культури стійкості та взаємної підтримки.

3. *Протидія інформаційній та культурній агресії.* В умовах гібридної війни важливим стає формування у майбутніх учителів здатності протидіяти дезінформації, пропаганді та маніпуляціям щодо української історії і культури. Це зумовлює необхідність посилення медіаосвітнього, українознавчого та історико-культурного складників у змісті підготовки. Освітній простір стикається з поширенням дезінформації, викривленням історичних фактів, пропагандистськими наративами, що вимагає від учителя розвитку критичного мислення, медіаграмотності та здатності працювати з достовірними джерелами.

4. *Інтеграція українського культурного досвіду у європейський та світовий контекст.* Повоєнне відновлення України передбачає активні інтеграційні процеси з європейським освітнім і культурним простором. Відтак постає завдання представлення української культури як органічної частини європейської цивілізації та формування у майбутніх учителів здатності репрезентувати український культурний досвід у міжнародному освітньому середовищі.

5. *Збереження та популяризації культурної спадщини.* Руйнування культурних пам'яток, втрати матеріальної та нематеріальної культурної спадщини внаслідок війни актуалізують необхідність включення до змісту педагогічної підготовки тем збереження культурної спадщини, регіональної

культурної пам'яті, народних традицій, фольклору та локальних культурних практик.

6. Здатність працювати з різноманітними соціокультурними групами.

Повоєнне українське суспільство характеризуватиметься значною кількістю внутрішньо переміщених осіб, поверненням громадян із-за кордону, активною взаємодією з українською діаспорою, що потребує формування у майбутніх учителів компетентностей міжкультурної комунікації, толерантності та здатності працювати у різноманітному соціокультурному середовищі.

7. Міждисциплінарне структурування змісту дисциплін національно-культурного спрямування. Національно-культурний компонент дедалі більше потребує міждисциплінарного підходу, що передбачає інтеграцію знань з історії, культурології, фольклористики, мовознавства, медіаосвіти, громадянської освіти та психології травми. Такий підхід сприятиме комплексному осмисленню культурних процесів сучасної України.

8. Потреба в сучасних методах інтеграції національно-культурного змісту. Традиційні лекційні підходи до вивчення культури не забезпечують достатньої мотивації учнів, тому актуальним є використання проєктної діяльності, краєзнавчих досліджень, міжпредметної інтеграції, цифрових ресурсів та культурних практик.

Відповідно оновлення змісту національно-культурного компоненту підготовки майбутніх учителів у воєнний і повоєнний період має бути спрямоване на формування педагога як носія української культурної ідентичності, активного громадянина та провідника національних цінностей у сучасному освітньому просторі.

Рекомендації з актуалізації / оновлення національно-культурного складника змісту педагогічної освіти з урахуванням реалій війни і повоєнних викликів.

Рекомендації з оновлення національно-культурного змісту підготовки майбутніх учителів в умовах війни та повоєнного відновлення доцільно формулювати на різних рівнях освітньої політики й практики – державному,

інституційному, програмно-методичному та рівні професійної діяльності викладачів і здобувачів освіти.

Державний (стратегічний) рівень

- Актуалізувати нормативно-стратегічні документи у сфері педагогічної освіти, передбачивши посилення національно-культурного компоненту підготовки вчителів з урахуванням викликів війни, необхідності формування громадянської стійкості, національної ідентичності та культурної пам'яті.

- Ініціювати розроблення державних концептуальних документів щодо розвитку національно орієнтованої педагогічної освіти в умовах повоєнного відновлення України.

- Підтримувати міжвідомчі та міжнародні освітні проєкти, спрямовані на відновлення культурно-освітнього простору, популяризацію української мови, культури та історичної правди.

- Вшановувати на державному рівні пам'ять про знаних діячів національної культури, мистецтва, освіти, створюючи осередки з метою збереження і популяризації їх спадщини, ідей, націєтворчих освітніх, мистецьких практик.

- Сприяти інтеграції українознавчого та громадянського компонентів у стандарти вищої педагогічної освіти та професійні стандарти вчителя.

Інституційний рівень (заклади вищої освіти)

- Оновити освітні програми підготовки майбутніх учителів, посиливши в них національно-культурний, громадянський та історико-культурний зміст.

- Запроваджувати міждисциплінарні освітні модулі, що поєднують педагогіку, історію, культурологію, українознавство, медіаосвіту, історичну пам'ять та громадянську освіту.

- Розвивати освітньо-культурні партнерства із музеями, культурними інституціями, громадськими організаціями, центрами національної пам'яті.

- Створювати університетські українознавчі та культурно-освітні осередки, що сприятимуть формуванню національно-культурної компетентності майбутніх педагогів.

- Підтримувати дослідницькі ініціативи студентів, спрямовані на вивчення регіональної культурної спадщини, історії спротиву та культурної стійкості українського народу.

- Популяризувати досвід національних діячів культури, освіти, створюючи осередки, лабораторії, музейні інституції тощо.

Програмно-методичний рівень (зміст освіти)

- Трансформувати зміст навчальних дисциплін, інтегруючи теми національної ідентичності, культурної пам'яті, історії російсько-української війни, культурного спротиву та збереження спадщини.

- Розробляти сучасні навчально-методичні матеріали, що відображають український культурний наратив і сучасний досвід боротьби за державність.

- Інтегрувати у зміст дисциплін змістові модулі, теми з проблем персонілогії освіти, культури, мистецтва задля збереження спадщини знань особистостей, розвитку їх ідей у контексті утвердження національних цінностей.

- Використовувати проєктно-дослідницькі та міждисциплінарні підходи до вивчення національно-культурної тематики.

- Активно залучати цифрові ресурси та медіаосвітні інструменти для популяризації української культури, історії та мови.

- Включати практики культурної рефлексії та аналізу культурних наративів, що сприятимуть розвитку критичного мислення майбутніх учителів.

Рівень професійної діяльності викладачів і здобувачів освіти

- Формувати національно-культурну та громадянську компетентність як важливий складник професійної ідентичності педагога.

- Розвивати здатність майбутніх учителів інтегрувати національно-культурний контекст у навчальні предмети, освітні проєкти та виховну діяльність.

- Сприяти формуванню педагогічних практик культурної пам'яті, зокрема через роботу з локальною історією, родинними наративами, культурною спадщиною регіонів.
- Залучати студентів до волонтерських, культурно-просвітницьких та громадянських ініціатив, спрямованих на підтримку національної єдності та культурної стійкості суспільства.

Висновки. Загалом оновлення національно-культурного компоненту підготовки майбутнього вчителя в умовах війни полягає у включенні сучасного культурно-історичного досвіду України, розширенні українознавчого змісту дисциплін, розвитку дослідницьких практик і посиленні мовно-культурної та ціннісної складової педагогічної освіти, що сприяє формуванню педагога як носія національної культури та громадянської стійкості. Актуалізація змісту національно-культурного компоненту підготовки майбутнього вчителя в умовах війни передбачає цілеспрямовану інтеграцію тем, ідей і практик, спрямованих на осмислення сучасного історичного досвіду України, утвердження національної ідентичності та формування громадянської стійкості майбутніх педагогів. Перспективи оновлення національно-культурного змісту підготовки майбутніх учителів пов'язані з формуванням цілісної моделі національно орієнтованої педагогічної освіти, що інтегрує культурологічний, громадянський, історичний і ціннісний компоненти. У контексті війни та повоєнного відновлення така підготовка має спрямовуватися на виховання вчителя як носія національної культури, транслятора культурної пам'яті та агента суспільної стійкості, здатного сприяти відновленню гуманітарного простору України та консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Березівська Л. Педагогічний дискурс про реформування загальної середньої освіти в Україні (XX – початок XXI ст.) : хрестоматія / Лариса Березівська; НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки,

ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 591 с.
<https://doi.org/10.33407/lib.NAES.id/eprint/741965>

2. Бех І. Феномен української національної ідентичності у смислофункціональній динаміці: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану» (3 квітня 2025 р.). Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2025. Вип. 7(1). С. 1-4.
<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7109>

3. Вовк М. Націєтворчі засади україномовної освіти (про результати проведення щорічного вебінару «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку» до Міжнародного дня рідної мови – 2024. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. Вип. 6(1). С. 1-7.
<https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6102>

4. Галета Я. Національні цінності як змістовий компонент етнопедагогічної культури майбутнього вчителя. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2025. Вип. 220. С. 17-21. <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2321/2335>

5. Комаровська О., & Миропольська Н. До проблеми підготовки вчителя у сучасному вимірі мистецької освіти. Professional Art Education. 2022. № 3(1). С. 33-43. <https://doi.org/10.34142/27091805.2022.3.01.04>

6. Каталог вибірових дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. 2026. https://pnpu.edu.ua/katalog-vybirkovih-osvitnih-komponentiv-zagalno%D1%97-pidgotovki?utm_source=chatgpt.com

7. Каталог вибірових дисциплін СУМДПУ імені А.С. Макаренка. 2026. https://sspu.edu.ua/kataloh-vybirkovykh-dystsyplin?utm_source=chatgpt.com

8. Освітньо-професійна програма «середня освіта (географія)» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) предметна спеціальність А4.07 Середня освіта (Географія). Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2025.

https://nmv.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/22/2025/11/op-so-geografiya_bak-2025.pdf

9. Освітньо-професійна програма «середня освіта (історія)» перший (бакалаврський) рівень за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) предметна спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2024. <https://nmv.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/22/2025/04/014-03-op-so-istoriia-ta-hromadianska-osvita-bac-2-2024.pdf>

10. Освітньо-професійна програма «середня освіта (українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) спеціалізація 014.01 Українська мова і література галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022. <https://nmv.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/22/2025/07/souml-op-bak-2022-1.pdf>

11. Освітньо-професійна програма Середня освіта (Українська мова і література. Зарубіжна література) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А4 Середня освіта (Українська мова і література) галузі знань А Освіта. СУМДПУ імені А.С. Макаренка. 2025. https://sspu.edu.ua/images/2025/docs/opp/program/ukr_mova_i_lit_zarub_lit_b32d7.pdf

12. Освітньо-професійна програма. Середня освіта (Українська мова і література). Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2025. http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2025/Ukrainska_mova_i_litertura_zarubizhna_literatura_v_zakladah_osvitu.pdf

13. Освітня програма. «Історія в закладах освіти» (бакалавр) Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2025/Heohrafia_v_zakladah_osvity.pdf

14. Освітня програма. «Українська мова і література, зарубіжна література в закладах освіти». Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. 2025. http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2025/Biologiya_ta_zdorovya_ludunu_v_zakladah_osvitu.pdf

15. Освітня програма. Середня освіта (Географія). Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. 2025. <https://drive.google.com/file/d/1u7OSGZB5wl6T-XAgIB8sgNWeMuSWrkK/view>

16. Освітня програма. Середня освіта (Українська мова і література). Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. 2025. <https://drive.google.com/file/d/1UyQVCWuvMsiIW7id6IG3JH0NX0tGVrFM/view>

17. Освітня програма: Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. 2025. <https://drive.google.com/file/d/1P1Bv2yM9kBpaYo8zDVcgRK2nrUriU1NJ/view>

18. «Патріотизм – це шлях до кращого життя всіх українців». Академік Василь КРЕМЕНЬ – про те, як формувати вільних людей. 2022. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2781/

19. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29 серпня 2024 р. https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf

20. Семеног О., Герман В., Громова Н., Левенок І., Пономаренко Н., Надутенко М., Діхнич К. Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти: монографія; за ред. О. Семеног. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. 212 с.

21. Сисоєва С., Малиношевський Р., & Канішевська Л. Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: працюємо на перемогу: За матеріалами методологічного семінару НАПН України «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану» (3 квітня 2025 р.). Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2025. Вип. 7(1). С. 1-10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7108>
22. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ: «Компрінт». 2024. 232 с. <https://surl.li/sjxmpv>
23. Філіпчук Г. «...24»: Ідентичність, Державність у вимірі війни. Київ-Чернівці: Букрек, 2023. 416 с.
24. Філіпчук Г.Г. Персонологія освіти і культури Буковини: Сидір Воробкевич як педагог і просвітник. Мистецтво та освіта. 2023. №3. С. 2-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2023_3_2
25. Хоружа Л. Освітологічні витoki становлення ціннісної парадигми сучасної педагогіки. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2023. Вип. 39 (1). С. 6-11. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.391>